

TÜRKİYE'NİN
1960'lı
YILLARI

HAZIRLAYAN
METE KAAN KAYNAR

İletişim Yayınları 2488 • Araştırma-İnceleme Dizisi 410

ISBN-13: 978-975-05-2204-8

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Tamıl Bora

YAYIN SEKRETERİ Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Başbakan Demirel ve ana muhalefet lideri İnönü
Anıtkabir merdivenlerinde (1965)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TÜRKİYE'NİN
1960'lı
YILLARI

HAZIRLAYAN
METE KAAAN KAYNAR

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	11
Önsöz	15
<i>Türkiye'nin Altmışlı Yılları Üzerine Bazı Notlar</i>	
METE KAAAN KAYNAR	23
<i>İnkılâp, Revolution, Devrim: Bir Kavramın Tarihsel Serencamı Üzerine</i>	
METE KAAAN KAYNAR	59
<i>İlimli Mücadeleden Radikal Önlemlere: 27 Mayıs 1960</i>	
SELMAN SAÇ	77
<i>İhtilâlin Mantiğı</i>	
YASEMİN DOĞANER	99
<i>Ada'da Bir Müsamere: Düşükler Yassıada'da</i>	
KEREM YAVAŞÇA	117
<i>Darbe'nin Yarattığı Lider: Cemal Gürsel</i>	
ANIL VAREL	139
<i>27 Mayıs'ın Gölgesinde Bir Albay: Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri</i>	
BENGÜ ÖZTAN - ZİŞAN ATAMAN ÇELİK	155

Altmışlı Yıllarda Türkiye Ekonomisi

FERİDUN CEMİL ÖZCAN 179

**Altmışlı Yıllarda Türkiye Kapitalizmi
ve Ordunun “Holdingi” OYAK**

İSMET AKÇA 205

Altmışlı Yıllarda “Dış” Politika

GENCER ÖZCAN 217

Johnson Mektubu

VEYSEL ERGÜÇ 257

Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasî Düşünce Hayatı

AYBARS YANIK - TANIL BORA 275

**İkinci Dünya Savaşı Sonrası
Türkiye’de Siyasî İktidarın Profili:
Merkez Sağ, Darbeler, Krizler, Koalisyonlar**

METE KAAAN KAYNAR 301

'68'in Kapıları

GÖKHAN ATILGAN 315

Fikir Kulüplerinden Devrimci Gençliğe

LEVENT ODABAŞI 341

Yön ve Millî Demokratik Devrim Hareketleri

MUSTAFA ŞENER 359

Altmışlı Yıllar Türkiye'sinde Sınıf ve Siyaset: Meşruiyet Savaşımı, Siyasal Yükselişi ve İç Bölünmeleriyle TIP

ANIL VAREL 397

Mehmet Ali Aybar

SEVGİ ADAK 435

Behice Boran:

Hayat Hikâyesi ve Siyasî Fikirlerinden Çizgiler

GÖKHAN ATILGAN 441

**Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi
ve Ortanın Solu**

RAFET UÇKAN 453

“İhtiyar Paşa” İnönü (1960-73)

SÜLEYMAN İNAN 473

**Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat’tan
Adalet Partisi’ne Merkez Sağın Sancılı Serüveni**

DENİZ CENK DEMİR 483

Ragıp Gümüşpala

LEVENT ODABAŞI 519

Süleyman Sami Demirel

TANEL DEMİREL 529

Suat Hayri Ürgüplü

VEYSEL ERGÜÇ 539

**Altmışlı Yıllarda Türkiye’de Anti-komünizm:
Truman Doktrini’nden
Komünizmle Mücadele Dernekleri’ne**

BAYRAM KOCA 545

Alparslan Türkeş

ZÜBEYİR BARUTÇU 571

Cevdet Sunay

ERDEN EREN ERDEM 579

**Manevî İmar ile İslâm İnkılâbı Arasında:
Altmışlı Yıllarda İslâm Davası Etrafındaki
Vaziyet Alışlar Üzerine**

ASIM ÖZ 591

**Saraçhane’den 15-16 Haziran’a
İşçi Sınıfının Müstesna Yılları: Altmışlı Yıllar**

AZİZ ÇELİK 633

Türkiye’de “Alamancı” Almanya’da “Türk”:
Araftaki Gurbetçiler

AYŞEM SEZER ŞANLI 667

15-16 Haziran Eylemleri: Dayanışma Düzeyinde Kalan Sınıf Bilinci C. ORAL ÖZDEMİR.....	687
Altmışlı Yıllarda Kürt Siyasal Aktivizmi CENGİZ GÜNEŞ.....	701
Altmışlı Yıllarda Kadın Hareketi: Süreklilikler, Kopuşlar ve Çeşitlenme YELDA ŞAHİN - EZGİ SARITAŞ.....	727
Altmışlı Yıllarda Basın FUNDA ŞENOL CANTEK.....	759
Altmışlı Yıllar Türkiye'sinde Unutulmuş Bir Dergi: Eylem GÖKHAN AK.....	797
Altmışlı Yılların Anayasal Gündemi ya da Bir Siyasal Özne Olarak 1961 Anayasası KADİR DEDE.....	809
Altmışlı Yılların Siyasal Partileri SELÇUK KOCA.....	845
Altmışlı Yıllarda Kamu Yönetimi NURAY KESKİN.....	865
Türkiye'de Plancılığın İlk On Yılı: Altmışlı Yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı BİLSAY KURUÇ.....	895
Altmışlı Yıllarda Edebiyat: Kaliban'ın Öfkesi ÇİMEN GÜNAY-ERKOL.....	909
Altmışlı Yıllarda Günlük Hayatın Siyaseti MEHMET Ö. ALKAN.....	933
İki Darbe Arası Müzikli Curcuna: Cazdan Saza, 60'lı Yıllarda Müzik... MURAT MERİÇ.....	987
Başka Bir Yerlerin Yerlisi: Erkin Koray METİN SOLMAZ.....	1007

Altmışlı Yıllarda Spor

MEHMET YÜCE.....1017

Sıfatlardan Ötesi: Taçsız Kral ve Ordinaryüs

İLHAN ÖZGEN.....1043

Altmışlı Yıllarda Sanat Ortamı

BORA GÜRDAŞ.....1055

Yetmişler Türkiye'sine Altmışlı Yıllardan Bakmak

METE KAAN KAYNAR.....1091

EK: 1960-1970 YILLARI ARASI KURULAN HÜKÜMETLER VE BAKANLAR KURULU LİSTESİ

KAYNAKÇA / İLERİ OKUMA LİSTESİ.....1119

YAZARLAR HAKKINDA.....1163

DİZİN.....1167

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIIESEC	Association Internationale des Étudiants en Sciences Économiques et Commerciales - Uluslararası İktisadî ve Ticarî Bilimler Öğrencileri Birliği
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
ASD	Aydınlık Sosyalist Dergi
ATÜT	Asya Tipi Üretim Tarzı
AÜ	Ankara Üniversitesi
BM	Birleşmiş Milletler, United Nations
BP	Birlik Partisi
CENTO	Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMIP	Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
CMUK	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
ÇP	Çalışma Partisi
DBP	Demokrat Birlik Partisi
DDKO	Devrimci Doğu Kültür Ocakları
Dev-Genç (TDGF)	Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
Dev-Güç	Devrimci Güç Birliği
Dev-Kurt	Devleti Kurtarma Planı
DGSA	Devlet Güzel Sanatlar Akademisi
DİP	Demokrat İşçi Partisi
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DRHS	Devlet Resim ve Heykel Sergisi
DSİ	Devlet Su İşleri
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

DYP	Doğru Yol Partisi
EMA	European Monetary Agreement - Avrupa Para Anlaşması
EMİNSU	Emekli İnkılâp Subayları Derneği
FKF	Fikir Kulüpleri Federasyonu
GP	Güven Partisi
GSMH	Gayrisafi Millî Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HP	Hürriyet Partisi
HSP	Hür Sosyalist Parti
HÜ	Hacettepe Üniversitesi
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development - Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICFTU	International Confederation of Free Trade Unions - Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu
IDA	International Development Association - Uluslararası Kalkınma Birliği
IMF	International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu
İÇ DÜZEN	Hizmet ve Teşkilatı'nı Yeniden Düzenleme Projesi Çalışmaları
İ-ÇP	İşçi-Çiftçi Partisi
İHİSB	İstanbul Hür İşçi Sendikaları Birliği
İİSB	İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
İİTİA	İstanbul İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi
İKÖ	İslâm Konferansı Örgütü
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
İÜÖB	İstanbul Üniversitesi Öğrenci Birliği
İYAK	İşçi Yardımlaşma Kurumu
KAK	Koma Azadixwazên Kurdistan - Kürdistan Özgürlük Savunucuları Grubu
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KİT	Kamu İktisadî Teşebbüsü
KMD	Komünizmle Mücadele Dernekleri
KÜBİTEM	Üniversiteliler Kültür Derneği ve Kültür Bilim Teknik Merkezi
MBK	Millî Birlik Komitesi
MDD	Millî Demokratik Devrim
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MEHTAP	Merkezî Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi
MEYAK	Memur Yardımlaşma Kurumu
MGK	Millî Güvenlik Konseyi
MGP	Millî Güven Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilatı
MKP	Millî Kalkınma Partisi

MLF	Multilateral Force - Çok Taraflı Kuvvet
MNP	Millî Nizâm Partisi
MP	Millet Partisi
MSB	Millî Savunma Bakanlığı
MTA	Maden Teknik Arama Enstitüsü
MTKD	Milliyetçi Türk Kadınları Derneği
MTTB	Millî Türk Talebe Birliği
NATO	North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OSİA	Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması - Joint Defense Agreement
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurumu
PDA	Proleter Devrimci Aydınlik
SADA	Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması
SBF	(Ankara Üniversitesi) Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SD	Sosyalist Devrim
SDDF	Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu
SGÖ	Sosyalist Gençlik Örgütü
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SKB	Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TBKP	Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÇP	Türkiye Çalışanlar Partisi
TGS	Türkiye Gazeteciler Sendikası
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİÇP	Türkiye İşçi Çiftçi Partisi
TİKD	Türkiye İleri Kadınlar Derneği
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİÜP	Türkiye İleri Ülkü Partisi
TKDP	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
T-KDP	Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TKP/ML	Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TODAİE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÖS	Türkiye Öğretmenler Sendikası

TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSEKP	Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TSP	Türkiye Sosyalist Partisi
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu
Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
USAID	United States Agency for International Development - Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı
VP	Vatan Partisi
YDH	Yön-Devrim Hareketi
YPK	Yüksek Planlama Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

Önsöz

Türkiye'nin altmışlı yıllarını konu edinen bu çalışmamızda çok farklı açılardan, 1960'lı yıllar Türkiye'sinin panoramik bir fotoğrafını çekmeye çalışıyoruz. Bu *panoramayı*, bu *genel manzarayı* resmedebilmek için de iç politik gelişmelerden spora, uluslararası ilişkilerden sanata, iktisattan müziğe, emek ve kadın hareketlerinden gündelik hayata, görsel sanatlara... kadar oldukça geniş bir yelpazeyi tuvalimize aktarmaya gayret ediyoruz.

Bu kitapta, altmışlı yıllar *siyasetini* tartışmaya çabalıyoruz. *Siyaset* kavramını ise parlamento ve/ya siyasi parti örgütlerine indirgeyerek değil, mümkün olan en geniş anlamıyla, yani sosyolojik bir perspektiften ele almaya gayret ediyoruz. *Siyaset* kavramını, eskilerin ifadesiyle, *efrâdını câmi ağyârını mâni* bir şekilde ele almak, altmışlı yıllar *siyasetini* bu bakış açısıyla tanımlamak arzusundayız. *Siyasetin efrâdını* (olmazsa olmazlarını) *cem* edebilmek; *ağyârını* (elzem olmayanlarını) *men* edebilmek için de böyle bir panoramik bakış açısına ihtiyacımız vardı. Çünkü *siyaset*, *siyasetçi* adı verilen profesyonellerin medyada, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) ya da parti teşkilatlarında gerçekleştirdikleri bir temaşaya indirgenemez. Aksine, bir özne olarak bireyin, toplumsal kurumlar ve sınıflar içerisinde anlam bulan ilişkiler bütünü de niteler. *Siyaset*, toplumun her kurumunun içerisine sinmiştir; zaten oralarda icra edilir. Biz de *siyasetin* bu tanımına uymak ve altmışlı yıllar Türkiye'sinde *siyaseti* böyle bir bakış ile resmetmek istedik. Zaten bu açıdan bakıldığında çalışmamızda, takvim yapılarındaki kronolojiyi değil, Türkiye'nin siyasal anlamdaki altmışlı yıllarını dikkate aldığımız gözden kaçmayacaktır.

Çalışmamız çerçevesinde altmışlı yıllar, Cumhuriyet döneminin ilk askeri darbesi olarak siyasî tarihimizde yerini alan 27 Mayıs 1960 tarihi ile başlamakta ve yine başka bir darbeyle, 12 Mart (1971) Darbesi ile sona ermektedir. Çalışmamızda da *altmışlı yıllar Türkiye'sini* bu tarihsel kesite sadık kalarak ele almaya gayret ettik.

Şu anda elinizde bulunan bu çalışmanın, yalnızca konu ile ilgili araştırmacıların ilgisi çeken bir referans kitabı değil, aynı zamanda, konuya ilgi duyan genel okuyucular için de bir başucu rehberi olması en önemli gayelerimizden biri oldu. Ellili yıllar Türkiye'sini konu edindiğimiz bir önceki ciltte de olduğu gibi, bunun yolunun okumayı elden geldiğince kolaylaştırmak, okuyucuya mümkün olduğunca akıcı metinler sunmaktan geçtiğini düşündük: Bu gayeye erişebilmek için de –başarabildiğimiz kadarıyla– bir yandan dipnotlardan, referanslardan, göndermelerden vb. sakınmaya gayret ederken, diğer yandan da ileri okuma listesi ve dizinlerle okuyucuyu yönlendirmeye çalıştık.

Çalışmada yer alan metinler içerisinde bir *tutarlılık* olması bir diğer hedefimizdi; ancak kitabın genelinde bir tutarlılığı tesise gayret ederken, yazarlarımızın özgün değerlendirmelerinden yararlanmayı da ihmal edemedik. Her bir yazar ve özgün analizleri kitabın zenginliği idi.

* * *

Altmışlı yıllar Türkiye'si bir darbeyle, 27 Mayıs Darbesi'yle başladı ve yine –ne yazık ki– başka bir askeri darbeyle, 12 Mart Darbesi ile son buldu. *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, her ne kadar iki darbe arasında sıkışıp kalmışsa da, Cumhuriyet (siyasî) tarihinin en *renkli*, en *mülevven*; en *pırlıtlı* yılları olarak da anıldı. Teşbihte hata olmaz; 1960'lı yıllar, Cumhuriyet'in 1908'i oldu. Elbette ki, dönemin Türkiye'sini bu şekilde anabilmek için öncesindeki dönemin gelişmelerini bir kez daha hatırlamakta fayda var: Çünkü altmışlı yıllara rengini, râyihasını veren, onu Cumhuriyet'in en revnakdar tarihsel kesiti olarak anmamıza imkân veren, tüm Cumhuriyet tarihinin yekûnu; ama en çok da öncesindeki on yılın toplumsal iklimidir. Gerçekten de 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulduğu tarihten, 27 Mayıs 1960'a kadar geçen sürede siyasetin toplumsal tabanının genişlediğini, değiştiğini, dönüştüğünü görürüz. Bu süreçte, genelde bir *devlet işi* sayılan siyaset artık, sokakta, evde, kantinde, kahvehanelerde vb. yaygın bir şekilde konuşulur, tartışılır, icra edilir bir faaliyet hâline gelmeye başlar. 1946 ile başlayıp 1950'lerde şekillenen rekabetçi ortamda oy, iktidarın belirlenmesinin yegâne faktörü haline gelerek siyasetin toplumsal tabanının genişlemesinin, demokrasinin *demosunun* siyasala kucak açmasının da motoru olur. Elbette ki, birçok başka faktör de bu sürece eşlik ederek, siyasal sonuçlarını altmışlı yıllarda takip edeceğimiz bir dönüşümün rotasını tayin edecektir.

1950'lerden sonra aktif bir şekilde siyasal alanın içerisine dâhil olacak kitleler, 1950 öncesinde de hukukî olarak (şeklen) siyasetin içinde yer alıyorlar, seçimlerde oy kullanıyorlardı. 1946-60 sürecinin başarısı, erken cumhuriyet döneminin hukukî siyasetin içine dâhil ettiği kitleleri, sosyolojik olarak da siyasal alanın içine çekebilmesiydi. Yani diyebiliriz ki, 1946'dan önce demos-kritos'un demosu *hukukî*, 1946'dan sonra ise bizzat *sosyolojik* olarak inşâ edilmiştir: Ne yirmilerin Türkiye'sinde yaşayanları birer *yurttaş* olarak kodlamaya imkân veren, *bireyi yurttaşı* hukukî iktidarın temeline yerleştiren Cumhuriyet'in ilânının (ve ardından gelen erken Cumhuriyet döneminin), ne de 1946'dan sonra hızla, siyasetin toplumsal tabanını genişleten gelişmelerin önemini yadsıyabiliriz.

Ellili yıllarda siyasetin toplumsal tabanının genişlemesinde, DP'nin çok önemli bir rol üstlendiğini not etmek lazım. Parti, iktidarından önceki dört yılı da katarak düşündüğümüzde, farklı toplumsal kesimlerin siyasetin içerisine sosyolojik anlamda dâhil edilmesinde başat bir rol oynadı. Ancak bu noktada temel belirleyicinin DP'nin varlığı değil, onun da varlığını anlamlı ve meşru kılan çok partili siyasal yaşama geçiş dinamiği; bir başka ifadeyle DP'nin bizzat kendisinden çok, partinin bir muhalefet partisi olarak siyasal sistemdeki varlığı olduğunu da hatırlamak gerekiyor. Zira, unutmamak gerekiyor ki, *Cumhuriyet Dönemi Siyasî Partileri* başlıklı çalışmada da belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak DP'nin iktidara geldiği tarihe kadar, DP'nin kendisi de dâhil, 24; 14 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960 tarihine kadar geçen sürede ise 16 yeni siyasî parti kurulmuştu. Tüm bu partilerin siyasetin toplumsal tabanının genişlemesinde birtakım roller üstlendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz; ancak DP'nin bu konudaki *sui generis* rolünü de ihmal etmemek en doğrusu.

1945-1960 arası kurulan siyasî partilerin –tabii ki, en başta da DP'nin– doğrudan etkileri yanında, İkinci Dünya Savaşı ertesinde siyasete ilişkin algıların, hukukî ve kurumsal yapıların dönüşümünün de siyasetin toplumsal tabanının genişlemesinde dolaylı ama önemli etkilere sahip olduğunu belirtmek gerekiyor. Örneğin, 5 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen 4918 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu* ile iki dereceli seçimlerden vazgeçilerek seçimlerin, seçmenlerin doğrudan doğruya milletvekillerini seçmesi (tek dereceli seçim) usulüne göre yapılmasına karar verilmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Nitekim, 4918 sayılı Kanun'la sağlanan bu değişimi, ne dönemin iktidarı *Cumhuriyet Halk Partisi'nin* (CHP) *inayeti* ile ne de DP'nin *inadı, ısrarı* ile açıklamak kabildir. Benzer şekilde, daha önce Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun birçok ilinde teşkilatlanmaya gerek *bile* duymayan CHP'nin, çok partili siyasal yaşama geçişin hemen sonrasında, bu illerin Tunceli dışında tamamında –şeklen dâhi olsa– örgütlenmiş olması da bu şekilde okunma-

sı gereken bir gelişmedir. Gerçekten de CHP içerisindeki bu dönüşüm, daha öncesinde bazı illerde örgütlenmesini gerçekleştiremeyen partinin *niha-yet* bunu başarabilmesi şeklinde değil; ancak ve ancak, sistemde siyasete ilişkin algıların, hukukî ve kurumsal çevrenin dönüşümü bağlamında okunduğunda bir anlam kazanacaktır.

Ellili yıllar, aynı zamanda, 1920'lerde bir kır toplumu üzerine bina edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyolojik yapısının kente doğru dümen kırdığı bir dönemdi. Kentsel nüfustaki olağandışı artış, siyasetin toplumsal tabanındaki genişlemeye eklenerek sonrasındaki dönem üzerinde belirleyici oldu. Hem siyasetin sosyolojik tabanındaki bu genişleme, hem de bu sosyolojik tabanın kentli karakterindeki belirginleşme, siyasal ve sosyal sonuçlarını altmışlı yıllarda daha da net bir şekilde göstermeye başladı. Elbette bu dönemde, kentte ikamet eden nüfusun kırdaki nüfusa nispeti hâlâ düşüktü. İstatistikî olarak bakıldığında, 1960'ların Türkiye'si de hâlâ kır karakteri bakımından bir toplumdur. Ancak bu, 1950-1960 periyodunda kentsel nüfustaki olağandışı artışın siyasal yapı üzerinde, öncesine nazaran daha radikal etkilere zemin hazırladığı gerçeğini değiştirmeyecekti. Nitekim 1964 yılında kaleme aldığı "1950-1960 Devresinde Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri" başlıklı makalesinde Özer Sarper'in de belirttiği üzere, 1935'te kentsel nüfusun kır nüfusuna oranı % 23,5'tir. Bu oran on beş yıl sonra –1950'de– sadece 1,5 puan artarak % 25'e çıkar. 1950'de Türkiye nüfusunun sadece % 25'i kentlerde ikamet ederken, sadece on yıl sonra –1960'ta– bu oran yaklaşık 7 puan birden artarak % 31,9'a çıkacaktır. Tarımda makineleşme, karayolları inşaatı ve ekilebilen alanların artışı gibi faktörler, bir yandan tarımda kapitalistleşmenin yaygınlaşmasına, tarımsal ünitelerin ticarî işletmeler haline gelmesine ve pre-kapitalist köylünün kapitalist tarım işçisine dönüşmesine, diğer yandan da önemli bir nüfusun tarımsal üretimden koparak kentlere göçmesine yol açacaktır. Tarımsal üretimden kopanlar, kentlerde, Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* olacaklardır: Altmışlı yıllar, biraz da mülksüzleşerek köyünden göçen bu Gurbet Kuşları'nın da hikâyesidir. Tüm bunların, kapitalist pazarın tüm yurdun kılcal damarlarına nüfuz etmesini kolaylaştıran faktörler olduklarını da hatırlatmadan geçmeyelim. Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak altmışlı yıllara kadar, sadece pre-kapitalist kırdan, kapitalist kente göç yaşanmamıştır. Aynı zamanda, kırın kendisi de kendi içinde dönüşmeye, ticarî tarım işletmeleri haline gelmeye başlamıştır. Bu sürecin toplumdaki işçileşme ve kentleşme süreçlerini tektiklediğini de belirtmek gerekiyor.

1960'lar Türkiye'sini daha iyi anlayabilmek için, siyasetin toplumsal tabanındaki genişleme, bu sürece eklenen kentsel yapıdaki belirginleşme, kırın kendi içerisindeki ticarileşme ve ulusal kapitalist pazardaki bütünleş-

me gibi faktörlerin yanında, (siyasal) iletişim teknolojilerindeki dönüşümü de dikkate almak gerekmektedir. Yeni iletişim teknolojisinin (radyonun) giderek yaygınlaşması ve sıradan yurttaşlar için erişilebilir –dinlenebilir– hâle gelmesiyle diğer faktörler birleşerek altmışlı yıllar Türkiye'nin siyasal gelişmelerine damga vurmuşlardır.

Özetle, altmışlı yıllar Türkiye'si, ellili yıllardan bu yana siyasal, kentsel ve iktisadî dokuların dönüştüğü; genişlediği, birbirine (özellikle ulaşım ve iletişim alanlarındaki gelişmelerin de etkisiyle) daha sıkı bağlarla eklemelendiği; tüm toplumsal kurumlarda heterojenliğin hayli belirgin hâle geldiği yıllar oldu. Altmışları siyasetin *renkli yılları* olarak tanımlamaya imkân veren de, öncesindeki dönemde başlayan bu karmaşık dönüşümün sonuçlarıydı.

Elbette altmışlı yıllar Türkiye'si, ne sadece öncesindeki dönemin şekillendirdiği bir sonuçtur ne de bu dönemi şekillendiren sadece birkaç faktörden söz edilebilir. İlk olarak, tabii ki, altmışlı yıllar, öncesindeki on yıl(lar)ın bir türevidir; ancak yine unutmamak gerekiyor ki, bu dönem, kendi dinamiklerini, kendi hususiyetlerini de beraberinde getirecek ve onları yetmişli yıllara devrederek tarihteki yerini alacaktır. İkinci olarak, elbette ki, altmışları şekillendiren tüm faktörleri, sadece ve sadece yukarıda sıralananlardan ibaret sanamayız. Burada ana hatlarıyla değinilen faktörler, olsa olsa, altmışlı yılları anlayabilmek için dönüp bakmamız gereken geçmişin bir *esansı* olabilirler. Aslında en doğrusu, *Türkiye'nin 1950'li Yılları* başlıklı ilk cildimizde yer alan her ama her bir başlığı bu listeye eklemektir.

* * *

İki darbe ve iki de darbe girişimi arasına sıkışıp kalan altmışlı yıllar Türkiye'sinin asker-sivil ilişkileri, kitabımızdaki birçok başlık altında ele alınmakta; darbe ve darbe girişimleri farklı açılardan analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu on yıla damgasını vuran darbeler ve darbe girişimleri, *darbe*, *ihtilâl*, *inkılâp* gibi kavramların ele alındığı bölümlerin yanında, Selman Saç ve Yasemin Doğaner'in yazılarında da tartışılmaktadır. Demokrasinin demokratik olmayan yollarla tesisini konu aldığı bölümde Saç, ilk olarak 27 Mayıs Darbesi'nin akademik yazında nasıl ele alındığını tartışmakta, ardından da 27 Mayıs'a doğru koşan Türkiye'de darbenin herkesin duyduğu, lakin muhatabının işitmediği, işitemediği gürültüsünü ele almaktadır. Doğaner ise 27 Mayıs Darbesi'ni Şevket Süreyya Aydemir'in *İhtilâlin Mantığı* eserinden mülhem bir bakış açısıyla tartışmaktadır. 27 Mayıs'ın mantığını arayan Doğaner, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e, 31 Mart Ayaklanması'ndan, Cumhuriyet'e doğru çizdiği düzlemde 27 Mayıs Darbesi'nin mantığını sorgulamaya çalışır.

Darbe sonrasındaki yargılamalar, Türkiye siyasi tarihinin en az 27 Mayıs Darbesi'nin kendisi kadar ilgi çeken konularından birini oluşturuyor-

du. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ve iki bakanının idamıyla sonuçlanacak bu yargılamaların hikâyesini ise Kerem Yavaşca anlatmaktadır. Zişan Ataman Çelik ve Bengü Öztan ise 27 Mayıs Darbesi'nin sonuçlarından ayrı düşünülemez iki darbe girişimini, Talat Aydemir ve arkadaşlarının 1962 ve 1963'teki darbe girişimlerini sayfalarına taşımaktadırlar. Dönemin Harp Okulu öğrencilerinden Naci Karamürsel ile yaptıkları mülakat, Çelik ve Öztan'ın, 1962-63 darbe girişimlerinin sosyolojisini tartışabilmelerinde kendilerine yardımcı oldu.

1961 Anayasası, anayasa hukuku tartışmaları kadar, Türkiye siyasi hayatı tartışmalarının da en renkli konularından birisidir. Bir taraftan Türkiye'ye özgürlükleri taşıyan metin olarak neredeyse kutsanan, diğer taraftan Türkiye'ye bol gelmekle eleştirilen başka bir Anayasa bulmak oldukça zordur. Çalışmamızda 1961 Anayasası'nın Türkiye siyasi hayatındaki hem de anayasacılık tarihimizdeki özgün rolünü Kadir Dede'nin değerlendirmelerinden takip etmekteyiz.

Altmışlı yılların siyasal düşünce hayatına dair çizdikleri manzarayı, çalışmamızda, Aybars Yanık ve Tanıl Bora'nın tuvalinden seyretmekteyiz. Birçok yazarımız da, Yanık ve Bora'nın manzarasındaki çoğu detayı kendilerine ayrılan sayfalarda ayrıntılarıyla ele almaya çalıştılar: Gökhan Atılğan, 68 Kuşağı'nın dünya ve Türkiye'deki izdüşümlerini incelerken, Asım Öz altmışlı yıllarda İslâmcı siyasetin serencamını tartışmaktadır. Tüm bunların yanında Rafet Uçkan'ın kaleminden CHP'nin *Ortanın Solu* politikalarıyla tanışmasının sancılarını izlerken, CHP'deki bu dönüşümün de bir katalizörü olarak tanımlanabilecek Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Türkiye siyasi tarihindeki nevi şahsına münhasır rolünü Anıl Varel'in değerlendirmelerinden takip etmekteyiz. Gerek dönemin sosyalist hareketinin ve gerekse de hiçbir zaman kuvveden fiile geçemeyen 9 Mart darbe girişiminin temel kavramlarından biri olan *Yön-Devrim Hareketi* (YDH) üzerinden Millî Demokratik Devrim (MDD) düşüncesini de Mustafa Şener'in kaleminden izlemekteyiz. Levent Odabaşı ise *Fikir Kulüpleri Federasyonu*'ndan (FKF) *Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu*'na (Dev-Genç) gençlik, özellikle de üniversite gençliği içerisindeki siyasal hareketleri takip etmektedir.

Ezgi Sarıtaş ve Yelda Şahin, altmışlı yılların kadın hareketi içerisinde dergi ve gazetelerde sürdürülen tartışmaları bizlere sunarlar; yazarlarımızın kaleminden, altmışlı yıllarda kadın hareketindeki çeşitlenmenin izlerini sürebilmekteyiz. Altmışlı yıllar, Kürt siyaseti açısından da hareketli ve renkli yıllardır. Çalışmamızda, bu hareketin izlerini Cengiz Güneş'in kaleminden takip etmekteyiz. Deniz Cenk Demir ise, çalışmamızda, *demirkırat*tan Adalet Partisi'ne (AP) merkez sağın, Türkiye siyasi tarihindeki izini sürer. Bayram Koca, sadece merkez sağın değil, sağın tüm renklerinin politik eylemlerinin ar-

ka planındaki fonu oluşturan *komünizmle mücadele* fikri ve aynı adla teşekkül eden *Komünizmle Mücadele Dernekleri*'ni (KMD) tartışırken, bu düşünce ile İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen Truman Doktrini arasındaki iliyet bağımlı sorgular.

Dönemin işçi sınıfının bu on yıla damga vuran mücadelesi ise Aziz Çelik'in konusudur. Çelik, Türkiye sendikacılık tarihine ve işçi eylemlerine damgasını vuran *Saraçhane Mitingi*'nden başlayarak işçi sınıfının bir sınıf haline gelmesindeki dönüm noktalarından biri olan altmışlı yıllara sayfalarında yer verir. Celal Oral Özdemir sayfalarında, altmışlı yılların işçi sınıfı tarihindeki önemine paralel olarak *15-16 Haziran Olayları*'nın işçi sınıfı ve sosyalist siyaset içerisindeki yerine değinir. Altmışlı yıllar, sadece, ülke içindeki emek gücünün siyasallaşmasında değil, aynı zamanda, Türkiye'nin Almanya'dan başlayarak Avrupa'daki çeşitli ülkelere ihraç etmeye başladığı emek gücünün siyasal izdüşümü açısından da hayli önemli bir dönemdir. Altmışlı yıllardan başlayarak Almanya'yı *Acı Vatan* eyleyenlerin acı hikâyelerini, Türkiye'nin *alamancılarının* hikâyesini Ayşem Sezer-Şanlı'dan dinlemekteyiz.

60'lı yıllar, ellili yılların hâkim iki partili siyasî yapısının evrildiği, özellikle 1965'ten sonra çok farklı siyasî partilerin siyasal sistemdeki etkinliklerini arttırdıkları yıllar olarak da anılabilir. Nitekim Selçuk Koca da, irili ufaklı onlarca partinin kurulduğu, kapandığı bu tarihsel kesitin ayrıntılarını bizimle paylaşır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada, uluslararası ilişkiler ve ekonominin basitçe "iç politikayı etkileyen faktörler" olarak tanımlanamayacağı, herkesin hemfikir olacağı bir önermedir. Gerçekten de altmışlı yıllar, siyasî tartışmaların odağından Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine ya da iktisadî gelişmelerine bakabileceğimiz bir on yıl değil, tersine, bu iki temel faktör üzerinden Türkiye'nin siyasî, toplumsal yaşamını analiz etmemiz gereken bir on yıldır. Gencer Özcan ve Feridun Cemil Özcan da kendilerine ayrılan sayfalarda altmışlı yıllar Türkiye'sinin iç politika-uluslararası ilişkiler ve ekonomi arasındaki dinamik doğasını dikkate alarak bu on yılı şekillendiren ekonomik ve küresel ilişkileri tartışmakta, Türkiye'nin dünya siyasetindeki koordinatlarını tespit etmeye çalışmaktadırlar.

Çalışmamızın sadece siyasî olayları kapsamadığı daha önce de belirtmeye çalıştığımız bir husustur. Bu, sadece, siyasetin yanında başka şeylerden de bahsederek kitabı zenginleştirmeye çalışmak gibi çabanın ürünü değil; çalışmamızı çevreleyen siyaset tanımımızın kapsayıcılığının doğal bir sonucu olarak düşünülmelidir. Nitekim ne Mehmet Ö. Alkan'ın o renkli kaleminden altmışlı yılların gündelik hayatı ile ilgili detayları okur, Murat Meriç'in dönemin müziği ile ilgili olarak anlattıklarını dinlerken, ne de Mehmet Yüce'nin dönemin spor müsabakaları ile ilgili yazılarına göz gezdirirken, siyaset kav-

ramının o kapsayıcı anlamından uzaklaştığımızı düşündük. Hiç belirtmeye bile gerek yok ki, aynı değerlendirmelerimiz, dönemin sanat ve edebiyatı ile ilgili bölümlerimiz için de geçerlidir. Çimen Günay-Erkol'un kaleminden dönemin edebiyat ortamını; Bora Gürdaş'ın altmışlı yıllar sanatı hakkındaki değerlendirmelerini ya da dönemin efsane yıldızı Erkin Koray'ın sıra dışı yaşamı ve müziğini de bu genel bağlam içerisinde ele almak gerekmektedir.

Kitabımızın konusunu teşkil eden tarihsel kesit, Türkiye'nin idarî yapısında da kayda değer dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdi. Bu dönüşümün izlerini, çalışmamızda Nuray Keskin'in değerlendirmelerinden takip etmekteyiz. İdarî yapı ve mantıktaki dönüşüm, *Devlet Planlama Teşkilatı*'nın (DPT) kuruluşu ile zirve noktasına ulaşır. DPT'nin Türkiye'deki siyasî ve iktisadî ve idarî dönüşümündeki temel rolünü Bilsay Kuruç'un o zengin anlatımından öğrenmekteyiz.

Henüz televizyonun, internetin olmadığı; cep telefonları bir yana ev telefonlarının bile çok da fazla yaygınlaşmamış olduğu altmışlı yıllar Türkiye'sinde radyo, en popüler iletişim aracı olsa da, siyasî, ekonomik, edebi tartışmaların temel mecrasının gazete ve dergiler olduğu tartışma götürmez. Çalışmamızda, Funda Şenol Cantek'in değerlendirmelerinden dönemin basınının serencamını seyretmekteyiz.

* * *

Bu kitapta, Türkiye'de siyasetin *renkli yılları* olarak andığımız altmışlı yıllarının o *rengârenk tuvalini* seyredecek; macerasına konuk olacaksınız. Öncelikle bu serüvenin tüm detaylarını yazılarına nakşeden yazarlarımıza teşekkür etmem gerekiyor. Ancak itiraf etmeliyim ki, İletişim Yayınları Editörü, arkadaşım Tanıl Bora'nın o müthiş desteği ve asistan arkadaşlarım Anıl Varel, Bayram Koca ve Levent Odabaşı'nın yardımları olmasaydı bu kitabı çıkarmaya tek başına gücüm yetmezdi.

Keyifli okumalar...

METE KAAAN KAYNAR

Türkiye'nin Altmışlı Yılları Üzerine Bazı Notlar

METE KAAAN KAYNAR

Missouri'den USS Independence'a: Altmışlar Türkiye'sinin "Dünya"sı

“**A**ltmışlı yıllar Türkiye'sini dönemin dünyasından ayrı düşünmek mümkün değildir.” İlk bakışta bu cümle, tüm toplumların tüm tarihsel kesitleri için doğru kabul edilebilecek genel geçer, hattâ tolojik, bir önerme gibi durmakta. Çünkü benzer bir cümle, 14. yüzyıl Osmanlı Beyliği'nin teşkilatlanma ve güçlenme dönemini anlayabilmek için de, 20. yüzyılın II. Meşrutiyet'ini ya da Cumhuriyet'in kuruluş serüvenini anlayabilmek için de geçerli görünür; tıpkı Victoria dönemi Britanya'sını, Devrim Fransa'sını ya da bağımsızlık sürecinde Amerika'yı anlayabilmek için de bu gelişmeleri o dönemin dünyasından ayrı düşünmenin zor olacağı gibi.

Tüm bunların altmışlar dünyası ve Türkiye'si konu edildiğinde de doğru olduğuna kuşku yok. Ancak yine de, dönemin dünyası ve Türkiye'si arasındaki ilişkiyi münhasır kılan, onu özellikle de İkinci Dünya Savaşı öncesindeki herhangi bir olay ve o olayın küresel çevresi arasındaki ilişkilerden (kısmen) farklı olarak düşünmemize zemin hazırlayan temel bazı olgulardan bahsedebiliriz. Ancak bu şekilde, “Altmışlı yıllar Türkiye'sini dönemin dünyasından ayrı düşünmek mümkün değildir,” cümlesini harcıâlem bir ifade olmaktan kurtararak, dönemin –ve daha sonraki onyılların– Türkiye'sini anlayabilmenin temel manivelası olarak kullanabiliriz.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyasını, öncesindeki herhangi bir tarihsel döneme nispetle özgün kılan bu temel, savaş sonrası kurumsallaşan iki kutuplu dünya ve onun hediyesi olan Soğuk Savaş iklimidir. Bu iklim, aynı za-

manda, küresel rekabetin içerisindeki her bir kesimi –bir diğer ifadeyle her iki *yarı küresel kampı*– ve bu kamp(lar) içerisinde yer alan her bir ülkeyi de anlamlandıran iktisadî, siyasî, idarî, malî, askerî tüm uluslararası örgütlenmeleri de tanımlamaktadır. Bir anlamda, dünya tarihinin İkinci Dünya Savaşı sonrası kesiti, ülkelerin içi ve dışı arasındaki siyasal, sosyal, ekonomik her türlü duvarın aşındığı, ulusal ve uluslararası arasındaki ilişkiler arasındaki ayrımın öncesine nazaran önemini yitirdiği, muğlaklaştığı bir dönemdir. Çalışmamızın ilgi alanına giren altmışlı yıllar, Hobsbawm'ın, *Aşırılıklar Çağı*'ndaki ifadesiyle, Japonya'ya atom bombasının atıldığı 1945 Ağustos'unda başlayan ve 1990'ın ilk yıllarına kadar devam edecek *Altın Çağ*'ın içerisinde yer almaktadır. Hobsbawm, Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı ile başlayan bu *Kısa 20. Yüzyıl*'ın ilk evresini ise *Felaket Çağı* olarak isimlendiriyordu. *Felaketin*, yani iki evrede cereyan eden aslında tek bir *Harb-i Umumi*'nin (1914-1945) ardından başlayan *Altın Çağ*'da dünya, Hobsbawm'ın da altını çizdiği gibi, "...tek bir operasyonel birim haline gelmiştir. Aslında yeryüzü artık pek çok bakımdan ama en çok ekonomik işlerde başlıca operasyonel birimdir ve bölgesel devletlerin siyasetlerince tanımlanan ulusal ekonomiler gibi daha eski birimler, ulus ötesi faaliyetlerin engeli haline gelmiştir. Küresel Köy'ün... inşasında 1990'larda varılan aşama 21. yüzyılın gözlemcilerine çok ileri bir aşama gibi gelmeyecektir, ancak bu aşama, şimdiki halde sadece belirli iktisadî ve teknik faaliyetleri ve bilimin işlerini değil, esas olarak iletişim ve ulaşımın hayal edilemeyecek biçimde hızlanmasıyla, özel hayatın önemli yönlerini dönüştürmüştür."

Marshall McLuhan'ın altmışlı yılların başlarında siyasal literatüre armağan ettiği bir kavram olarak bu *Küresel Köy* içerisinde, Soğuk Savaş'ın her bir yarı-küresel örgütlenmesi kendisini bir bütün, bir *blok* olarak tarif ediyor; bu da aynı *blok* içerisindeki ülkelerin diğerleriyle uyum içerisinde olmasının önemini, öncesine göre katbekat artırıyordu. Küresel uyum ve harmoninin altını çizen bu bloklaşma, dünya tarihinde daha önce binlercesi görülmüş sıradan ittifaklardan farklı türde bir ilişkiyi ima ediyordu: Tabiri caizse, Soğuk Savaş ile birlikte artık her yarı-küresel blok bir *zincir*; o blok içerisindeki her bir ülke de o zincirin bir *halkasıydı*. Zincirin direnci, gücü de en zayıf halkasının, en zayıf ülkesinin direncine eşitti; halka, zincirin bütünü içerisinde bir anlama sahipti. Savaş sonrası bu yeni ikliminde kapitalist küresel zincir, bir diğer ifadeyle "Hür Dünya Bloku" (!), teşkil ettiği zincirin direncini sağlamlaştırabilmek için iktisadî, askerî tüm açılardan zincirin tümünü gözetecek önemler almalı; bu zincir, bir koordinasyon içerisinde hareket edebilmeliydi. İşte Bretton Woods düzeni olarak adlandırılan yapının bu genel düzeneğidir ki, altmışlı yılların sadece Türkiye'sini değil, herhangi başka bir ülkesini (halkasını) de dünyadan (içerisinde yer aldığı zincirden) ayrı düşün-

memizi imkânsız hâle getirmektedir. Bu imkânsızlık, dönemlerinin dünyalarını anlamaksızın Osmanlı Beyliği'nin yükselişini, Victoria Britanya'sını, II. Meşrutiyet'i ya da Fransız Devrimi'ni anlamamanın da zor olması kabilinden bir analitik imkânsızlık değildir. Aynı zamanda yapısal ve konjonktüredir de: Hobsbawm'ın *Aşırılıklar Çağı*'nda da belirttiği gibi, içerisinde altmışlı yıllarında yaşadığı bu tarihsel kesit "...ilk kez daha çok devlet sınırlarının ötesine geçen ve dolayısıyla devlet ideolojisinin sınırlarını da aşan, tek, giderek bütünleşmiş ve evrensel bir dünya ekonomisi" yaratır.

Tabii ki bu realite, Soğuk Savaş'ın sadece bir kampı için değil, aksine her iki tarafı için de geçerlidir. Örneklerin sadece kapitalist ülkelerden verilmesi, bu realitenin sadece kapitalist blok için anlamlı olmasıyla değil, Türkiye'nin kapitalist ekonomik zincirin bir halkası olarak kendisini konumlandırmasıyla alakalıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası teşkil edilmeye başlanan bu kapitalist zincir, elli yıl boyunca kurumsallaşmaya devam etmiş; toplumsal ve siyasal sonuçları da, bu yapıya yönelik tepkiler de altmışlı yıllarda tahsil edilmeye başlanmıştır. Altmışlı yıllarda Türkiye ve dünyada ortaya çıkan toplumsal hareketleri tam da bu noktada konumlandırmak gerekiyor.

Özetle, tüm dünya Soğuk Savaş ile iki ana kampa ayrılmışken, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı kapitalist blok, kendisini tüm veçheleriyle küresel düzeyde düzenlemekten de, kendi bloğu içerisindeki her bir ülkeyi, kampın geneli için işlevsel bir pozisyonda görevlendirmek ve gerektiğinde desteklemekten de geri kalmaz. Altmışlı yılların özellikle ikinci yarısına doğru gelindiğinde artık dünya iki kutupludur ve her bir kutup da kendi içerisinde organik bir şekilde örgütlüdür. Tüm dünyayı etkisine alan bu iki organik yarı-küresel zincir içerisindeki en ufak bir çalkantı, sarsıntı, kırılma, tepki, hoşnutsuzluk artık tüm dünyayı baştan aşağı etkilemeye kadir. Zinciri teşkil eden halkalardan herhangi birinin siyasî, sosyal, iktisadî vb. yapılarındaki bir hareketlenme ilk önce içerisinde yer aldığı kampı, daha sonra da karşı bloğu, dolayısıyla da küresel sistemin tamamını daha öncesinde görülmedik bir sürat ve derinlikte etkileyebilecek hâle gelmiştir. Soğuk Savaş'ın ve onun her iki kampının kendi içerisinde tüm unsurlarıyla (yarı) küresel ölçekte örgütlemiş olması yanında, iletişim teknolojilerindeki değişimin de bu küresel dönüşümdeki rolünü anmak gerekiyor: İletişim teknolojilerindeki muazzam gelişme, kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yeni çehresinin (özellikle çevre, periphery) ülkeler, toplumlar üzerindeki etkisini pekiştirmiş, güçlendirmiştir. İletişim teknolojileri sayesinde yerelin, küresele taşınabilme sürati ve küreseli etkileyebilme potansiyeli olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. Özetle, Tanıl Bora ve Kemal Can'ın tanımladıkları şekliyle, altmışlı yılların (spesifik olarak da 68'deki üniversite işgalleriyle başlayan küresel toplumsal tepkilerin) "...en önemli özellik-

lerinden biri evrenselliği”; “Evrenselliğin kurumsal ve coğrafi sınırlarının aşılması” oldu; “Batı’da kapitalist metropollerde 68 başkaldırısının simgesi Paris’te öğrencilerin ve işçilerin Mayıs ayaklanması, Doğu’da ‘sosyalist sistem’de de ‘Prag Baharı’ olmuştur.”

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyası artık öyle bir dünyadır ki; yüz yılın başında Rus Çarlığını yenerek Kore’yi egemenliği altına alan Japonya’nın İkinci Dünya Savaşı’nda yenilmesi, Kore’nin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında bölünmesine yol açacak, bu da çok kısa bir sürede Soğuk Savaş’ın neredeyse tüm aktörlerinin dâhil olduğu bir savaşa zemin hazırlayacaktır. 1950’lerin başlarına gelindiğinde, Türkiye’de –halk bir yana, dönemin milletvekillerinin ya da yöneticilerinin çoğunluğunun dahi haritada yerini göstermekte bile zorlanacağı bir ülke olan– Kore’ye asker gönderecek; kayıplar verecektir. Benzer şekilde, Vietnam’da İkinci Dünya Savaşı’nın akabinde başlayan gerginlik, ABD’nin savaşa girmesiyle iyiden iyiye turmanacak; Eisenhower’ın Başkanlık döneminde sorun, tıpkı Kore’de olduğu gibi, Vietnam’ın da ikiye bölünmesi ile çözülmeye çalışılacak ancak bunda başarılı olunamayacaktır. ABD güçleri ve komünist Viet Cong gerillaları arasındaki amansız savaş, hem yetmişlerin sonuna doğru bir ekonomik krize, hem de ABD’den başlayarak savaş karşıtlığı ve çevreciliğin tüm dünyaya yayılmasına vesile olacak bir siyasî krize zemin hazırlayacaktır. İsimleri, ister *Scott McKenzie*’nin *San Francisco* şarkısındaki tavsiyesinden (“San Francisco’ya gidersen saçlarına çiçek tak...”), isterse Amerikan bayrağı işlenmiş silindir şapkası ve frakı ile parmağını Amerikan gençliğinin gözüne sokarcasına “Seni Birleşik Devletler Ordusu’na İstiyorum!” diye haykıran *Sam Amca*’ya cevaben, kendilerine doğrultulan silahların namlularına yerleştirdikleri çiçeklerden mülhem olsun, *Çiçek Çocukları*’nın ABD’de ve tüm dünyada savaş karşıtlığı ve çevreci hareketin en önemli figürlerinden biri hâline gelmesi, Soğuk Savaş’ın kapitalist kampının baş etmekte zorlanacağı en önemli sorunlardan birini teşkil edecektir.

Abraham Lincoln’ün 1863’teki ünlü *Özgürlük Bildirgesi*’nin 100. yıldönümünde, Martin Luther King’in önderliğini yaptığı *The March on Washington for Jobs and Freedom* yürüyüşünde, King’in dört çocuğunun geleceği için kurduğu hayal tüm dünyada yankılanacak; 1971’de piyasaya çıkacak albümünde cennetin ve cehennemden değil, üzerimizde sadece gökyüzünün var olduğu; ülkelerin, uğruna ölünecek, öldürülebilecek şeylerin, mülkiyetin olmadığı bir dünya hayal eden ve bu şarkıyı dinleyenlerin de bir gün bu hayali paylaşacağını uman John Lennon’un sesi yine sadece ada gençleri arasında değil, tüm dünya gençleri arasında paylaşılacak; 6. Filo’ya bağlı gemilerin 7 Ekim 1967’de İstanbul’a gelişini protesto eden İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), Maçka Teknik Okulu ve Yıldız Teknik Okulu öğrencileri, düzen-

ledikleri oturma eylemlerinde ellerinde *Türkiye Vietnam Olmayacak!* dövizleri taşıyacaklardır.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında altmışlı yılların sonuna doğru gelinirken artık bambaşka bir dünya, o dünyanın da bambaşka bir ruhu, Hegel'in sevdiği bir tanımla bir *zeitgeist*'i vardır. Zamanın ruhundaki dönüşüm, Türkiye'yi de derinden etkileyecektir. Artık Türkiye için de bambaşka bir dünya vardır; Türkiye'nin kendi dünyası, zihniyet kalıpları, da değişmektedir: 20 yıl önce Missouri, Independence ve Power gemilerinin Türkiye'ye gelişi için günler öncesinden hazırlıklar yapan gençlerin çocukları, 1969 Şubat'ında gelen Amerikan filosofunun personelinin denize döküleceklerdir.

Babalarının dünyası, Missouri'yle şekillenirken, altmışların Türkiye'sinde çocuklarının dünyası 6. Filo ile şekillenecektir.

Celal İnce'den Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya, Aşık İhsanî'ye: Altmışlar Dünyasının Türkiye'si

Altmışlı yıllara gelinirken Türkiye, artık, tek bir *operasyonel birim* olarak tasavvur edilen bir *dünyanın*, bir küresel köyün, her açıdan birbirine entegre bir kapitalist tesisin aktörüdür. Ancak değişen sadece dünya değildir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında altmış sonlarına doğru gelirken Türkiye'nin siyasal algıları da kendi içinde dönüşmekte; yeniden ve yeniden şekillenmektedir. Bu dönüşüm hem dünyadaki zihniyet değişiminin bir fonksiyonudur, hem de sadece Türkiye'ye özgüdür. Bu dönüşümü özetleyebilmek için en nadide, en ironik örnekleri popüler müzik/şiiirde takip edebiliriz.

Dostluk Şarkısı, Celal İnce'nin 1954 yılında Amerika'nın Sesi Radyosu için kaydedilen tangosuydu. Şarkı, ertesi yıl aynı adla plak olarak da çıkarılmıştı. Kore Savaşı sonrası, DP iktidarı döneminde piyasaya çıkan bu tango, ABD ve Türkiye'nin "hürriyet ideali" etrafında birlikte çalışan iki dost oldukları esprisi üzerine bina edilmiş; tam da Amerikan (politik) yaşam tarzının tüm dünyada popülerleştiği bir dönemde, bu zihniyetin Türkiye'deki izdüşümü olmuştu. Yeni yeni inşa edilmeye başlanan Soğuk Savaş'ın Türkiye'ye yansımalarını, DP'nin Kore Savaşı'na dâhil olmak için çabalayışını ve beklentilerini, "küçük Amerika yaratma" politikalarını, Celal Bayar'ın ABD ziyaretini ve daha birçok politikayı Celal İnce'nin *Dostluk Şarkısı*'nın zihniyet dünyasından okumak mümkündü. Dönemin Türkiye'sinin hiç de alışkın olmadığı bir müzik formuyla tango olarak bestelenmiş şarkısında, Celal İnce şöyle diyordu: "Amerika, Amerika, Türkler dünya durdukça/ Beraberdir seninle, hürriyet savaşında/ Bu bir dostluk şarkısıdır, kardeşliğin yankısıdır/ Kore'de olduk kan kardeşi/ Sönmez bu dostluğun ateşi... Azmimizdir hür yaşamak/ Dünyada sulhu sağlamak/ Dalgalanır hep bu uğurda/ İstiklal aşkı ru-

humuzda. Amerika, Amerika, Türkler dünya durdukça/ Beraberdır seninle, Hürriyet savaşında.”

Altmış darbesi ile birlikte bu zihniyet yerini *ihtilâl* düşüncesine bırakır. Nasıl ki, DP dönemi Celal İnce'den hareketle okunabilirse, altmışların siyasal zihnini de Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan hareketle okumak mümkündür. Artık Anadolu'da zamanın ruhu, Amerika ile Türkiye'nin birlikte paylaştıkları hürriyet ideali değil, toplumların akıllı olan orduların geleceği inşası rüyasıdır. 27 Mayıs Darbesi'ni müteakip, Temmuz 1960'ta, *Türk Dili* dergisinin 106. sayısında yayınlanan *Ordular Günaydın!* şiirinde Dağlarca bu *zeitgeist*'i çok güzel yansıtır: “...Ordular, gücü topluluğun,/ Ordular toprağımızın çiçeği,/ Kavaklardan çamlara dek,/ İşte, en yüce çağların parlıtısında, Ordular yapar geleceği./ Akan ne, yıldız ışığı değil, tan ağartısı değil,/ Evrenden evrene uzanan, bir sudur./ Dağ taş,/ Duyar, yürür, düşünür dağ taş,/ Ordular, ulusların usudur.”

Altmışların sonlarına doğru (ama asıl yetmişlerde) bu zihniyet dünyası bir kez daha evrilecektir: İkinci Dünya Savaşı sonrası Celal İnce'nin tangosundan dinlediğimiz zihniyet dünyası, Dağlarca'nın şiirinde mola verdikten sonra, hızla Aşık İhsanî'nin *Yazacağım* isimli şiirine ve aynı adlı 45'liğine kadar gelecektir. Ellilerin ortalarında, briyantınli saçları, smokini ve papyonu ile Amerika ve Türkiye'nin ortak hürriyet ideallerini bir tangodan paylaşan Celal İnce'nin temsil ettiği *zeitgeist*, altmışların sonlarına doğru, uzun saç ve sakalıyla, bileklerindeki zinciri paramparça eden Aşık İhsanî'nin sazından “...Sorumluyum ben çağımdan/ Düz oвамдан dik dağımdan/ Sömürge-ni toprağımdan/ Sürene dek yazacağım” güftesiyle dile getirilecektir.

Ayhan Yetkiner, 1976'da yayınladığı *Aşık İhsanî Kimdir* başlıklı kitabında ilginç ayrıntılar sunar. İhsan Sırhoğlu, nam-ı diğer Aşık İhsanî, 1932 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Genç yaşta şiir ve türküyü haşır neşir olan Sırhoğlu, Celal Bayar ve Adnan Menderes'le de tanışma fırsatı bulur. Altmış öncesi Sırhoğlu DP'ye sempati duymaktadır; gençlik dönemindeki şiirlerinden birinde DP ile ilgili olarak şöyle yazar: “Hey ağalar bahtiyarız mesuduz./ Evvel Allah sonra Demokrat Parti./ Her köşesi cennet oldu yurdumuz./ Evvel Allah sonra Demokrat Parti.”

27 Mayıs sonrasında, Sırhoğlu için de zamanın ruhu değişir: TIP kurulmuş, gençlik sosyalizmi tartışmaya başlamıştır. Sırhoğlu da TIP ile birlikte sosyalizmi keşfeder. O dönemlerde yazdığı bir şiirin şu dizeleri bu dönüşümü özetlemeye yetecektir: “Bölüşmüşler memleketin mallarını, Bekliyoruz hele gelsin yarını, Elimizin nasırdan balyozlarını, Başlarına vuracağız ya-kındır.”

Yetmişli yılların Aşık İhsanî'si ise şiirlerin yanında artık marşlar da yazmaktadır. Yetmişlerin İhsanî'si, Türkiye'de sosyalizmin nasıl inşa edileceği

konusunda oldukça nettir: “Yürüyelim yüzler binler, Yıkılsın şu kara günler, Rahatını düşünenler, Aramızda yoktur yerin. Devrimleri eyledik yar, Kurtuluşu sözümüz var, Safımızda savaşımlar, Kim olursa gelsin beri.”

Türkiye gençliği de ‘68’e, Aşık İhsanî’nin geçtiği bu düşünsel uğraklardan geçerek gelecektir.

Gençliğin 68’i: Üniversite İşgalleri

Kapitalist yarı-küresel zincirin tamamını saran ve sadece üniversite kampüslerine hapsolmayarak toplumsal bir başkaldırıya doğru evrilen bu olayları Ercan Eyüboğlu *Cogito*’da *Devrim Dışında Devrim* şeklinde/başlığıyla tanımlamaktadır. Haziran ayı ortalarına gelindiğinde Türkiye üniversiteleri de işgal altındadırlar. Daha da önemlisi, bu kez, hocaları da öğrencilerinin saf larındadırlar: Temmuz başında işgallerin sona ermesinin ardından, İstanbul Cumhuriyet Savcılığı’nın boykot ve işgallere katılan öğrenciler hakkında açtığı dava ile ilgili olarak yürütülen soruşturmada bilgilerine başvuru lan öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu, savcılığın bu talebine cevap dahi veremeyeceklerdir. Savcılığın talebini sadece “Öğrenciler tarafından darp edildiğini” beyan eden, *İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği* Başkanı Ufuk Şehri cevaplar. Birçok öğretim üyesi ise üniversiteye herhangi bir zarar verilmediğini, öğrencilerin kişisel olarak kendileri ile bir husumetlerinin olmadığını gerekçe göstererek boykotlara pasif de olsa destek olacaklardır. Eylemlere destek veren kişilerden biri de, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kasım Cemal Güven’dir. Güven, *Milliyet* gazetesinde 7 Temmuz 1968 tarihinde yer alan açıklamasında “Her zaman çalışkanlıklarıyla iftihar ettiğim öğrencilerimle şahsen hiçbir problemim yoktur,” diyerek öğrencilerinin yanında yer alır.

İşgal ve boykotlar Meclis’te de yankılanmış, 21 Haziran 1968 tarihindeki Meclis oturumunda boykot ve işgallerin görüşülmesi için çeşitli Genel Görüşme Önergeleri verilmiştir. Aynı konuda birçok milletvekili tarafından verilen bu önergeleri tartışmak üzere Meclis 24 Haziran’da toplanır ve boykot ve işgalleri tartışır.

24 Haziran’da gerçekleştirilen Meclis oturumunda söz alan milletvekilleri, üniversitelerdeki sorunları dile getiren konuşmalar yaparlar; özellikle TİP milletvekilleri öğrencileri desteklemektedirler. CHP’nin tavrı TIP kadar net ve örgütsel değilse de, onlar da öğrencileri destekleyen, iktidarı suçlayan açıklamalarda bulunurlar. Dönemin CHP Nevşehir Milletvekili Selahattin Esatoğlu, 1 Temmuz 1968 tarihinde *Milliyet* gazetesinin *Düşünenlerin Düşüncesi* köşesinde yer alan *İşgal Suç mudur?* başlıklı yazısında şu noktaların altını çizer: “Oysa aslında üniversite gençliğinin giriştiği boykot ve buna

bağlı işgal hareketi her halde toplum yararına bir hak arama savaşından başka bir şey değildir. Asıl suçlular ise kötü durumu, bozuk düzeni değiştirmeyenlerdir.” Genel Başkan İnönü ise CHP Genel Merkezi’nde gerçekleştirilen İller Toplantısı sonrasında, Erzurum İl Temsilcisi Dünder Özden’in üniversitelerde meydana gelen olaylarla ilgili olarak TBMM’de parti grup temsilcilerini eleştiren sözlerine cevaben “...Gençler çok olumlu bir şekilde harekete geçmişlerdir. Boykot yapmak mahzurlu değildir, makuldür. İşgal ise komünistliktir. Nereden çıkartıyorsunuz bunu. Öğrenci hayatında dersi boykot diye bir kanun var mıdır? Öğrenci hayatında asıl olan derslere devamdır... Ama dersi ya da imtihanı boykotta mahzur yoksa Üniversitenin temelinde bulunan temel hastalıkları tedavi için böyle bir hareket de makul görünmüş olur. Boykot ne ise işgal odur. Aynı hastalıktan geliyor. Aynı derin tesirlerden geliyor kanaatindeyiz. Sözcümüz de bunu söylemiştir,” diyerek, sorumluluğu Demirel hükümetine yüklemeyi tercih edecektir.

Meclis’in tatil edilmesi kararının alındığı 3 Temmuz 1968 tarihli oturumda, üniversitelerdeki boykot ve işgallerle ilgili olarak İstanbul’da incelemelerde bulunan AP Çankırı Milletvekili Dursun Akçaoğlu, İsmet İnönü’ye ve CHP Grup temsilcisinin sözlerine şöyle cevap vermektedir: “Bazı vatandaşlarım, şu soruların cevaplarını da bizlerden istemektedirler... Üniversitelerin bozuk hâli, parti sözcülerinin, bilhassa CHP Grup Sözcüsünün –eski partim olan CHP’nin– anlattıkları gibi idiyse, bu durumu önceden bildikleri halde üniversiteleri islâh için patlama oluncaya kadar niçin olumlu bir teklif getir-mediklerini haklı olarak öğrenmek istemektedirler.”

Aynı oturumda AP Aydın milletvekili Reşat Özarda’nın Millet Meclisi’nin 5 Temmuz’dan itibaren tatil edilmesine ilişkin önergesi tartışılır. Özarda, Meclis’in Temmuz ayında verimli çalışmadığı ve Eylül ayında okulların açılacak olması türünden bahanelerle tatil kararını savunmaya çalışmasına karşın, Millet Partisi (MP) grubu adına söz alan Edirne Milletvekili Emin Bilgin, tatile ilişkin önergenin ardındaki gerçek sebebi şöyle dile getirir: “Üniversite olaylarının Meclis’te uzun uzun konuşulması karşısında, Meclis’in hiçbir karar ve neticeye bağlamadan ve bu hususta icâbeden bütün işlemler yapılmadan, adeta her şey sükûnete ermiş gibi Meclisi bırakarak istirahate çekilmesi [doğru değildir]... Bu itibarla hiçbir şey olmamış gibi ve üniversitenin isteklerinden haklılarının is’afi, haksızları için ise tatbik edilecek birtakım cezai müeyyideler... belli olmadan... yersiz ve zamansız bir tatil olur.”

15 Temmuz’da Dolmabahçe’ye demirleyen 6. Filo’ya bağlı *USS Independence* uçak gemisi ve destroyerlerden oluşan ABD Donanması’na ait gemiler ve personeli protesto edilir. Gün boyunca çeşitli Amerikan otomobillerini taşıyan gençler, gece de ABD’li personelden Jerry Chapman ve John Hersey’i siyaha boyayarak tepkilerini gösterirler. O gün 19 kişi gözaltına alınır.